

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/234028,Pawel-Skubisz-Wojska-Ochrony-Pogranicza-w-systemie-aparatu-bezpieczenstwa-PRL.html>
26.02.2026, 20:16

Paweł Skubisz: Wojska Ochrony Pogranicza w systemie aparatu bezpieczeństwa PRL

Wojska Ochrony Pogranicza są w społecznym odbiorze jedną z najmniej znanych formacji komunistycznego aparatu bezpieczeństwa PRL. Szczególnie dotyczy to działalności pionu operacyjnego i kontrwywiadowczego.

[Aparat bezpieczeństwa](#) [Granice](#) [Represje](#)

26.11

Posterunek graniczny w Czelinie nad Odrą (najprawdopodobniej 1968 r.). Z zasobu IPN

Historia WOP nie doczekała się dotychczas nowoczesnej monografii, ani naukowego spojrzenia wolnego od utartych, systemowych schematów interpretacyjnych z czasów PRL. Warto więc współcześnie podkreślić, że działalność formacji od początku jej istnienia była związana nie tylko z pilnowaniem granicy, ale także z walką przeciwko żołnierzom podziemia niepodległościowego, a w latach późniejszych z przedstawicielami opozycji demokratycznej – szczególnie w rejonach przygranicznych PRL. A do takich należały choćby duże portowe miasta Wybrzeża, jak Szczecin, Gdynia czy Gdańsk, będące ośrodkami społecznego oporu i działalności opozycji.

Na lukę w opracowaniach naukowych składa się kilka przyczyn, jednak podstawowym problemem jest stopień zachowania dokumentacji administracyjnej i operacyjnej WOP. Szczególnie negatywnie odczuwalny jest fakt wybrakowania rocznych i miesięcznych sprawozdań z działalności WOP, które ukazywały skalę i kierunki pracy formacji. Niestety dokumenty zniszczono i to już w nowej rzeczywistości politycznej, po transformacji ustrojowej z 1989 r. Rodzi to oczywiście pytanie o legalność takich działań, a także: komu zależało na tym procederze i w jaki sposób on przebiegał? Nie sposób to rozstrzygnąć tutaj, ale świadomość braku istotnej części dokumentacji w Archiwum IPN w Warszawie, a wcześniej w Archiwum Straży Granicznej w Kętrzynie i Szczecinie, uzmysławia jak ważne jest ratowanie istniejących jeszcze dokumentów WOP i włączanie ich do narodowego zasobu archiwalnego. A postulat ten udało się niedawno zrealizować w ramach śledztwa OKŚZpNP w Szczecinie. Dzięki przeszukaniom zarządzanym przez prokuratorów IPN w listopadzie 2025 r. odnaleziono dokumenty operacyjne Zwiadu WOP

w Koszalinie, nielegalnie przejęte przez jednego z byłych żołnierzy formacji.

Sowieckie wzorce i organizacja WOP (1945–1948)

Wojska Ochrony Pogranicza zostały utworzone 27 września 1945 r. na podstawie Rozkazu Naczelnego Dowódcy WP nr 0245/Org. z 13 września 1945 r., jako specjalna formacja wojskowa do zabezpieczenia granic kraju oraz kontroli ruchu granicznego. Zorganizowano ją na wzór Wojsk Pogranicznych ZSRS, czyli jednego z wyspecjalizowanych typów wojsk wewnętrznych podlegających pod kompetencje NKWD.

W Polsce ludowej formację umiejscowiono początkowo w MON, tworząc odrębny Departament WOP. Powodów takiego rozwiązania było kilka, ale o podległości zdecydował brak środków materiałowych, wyposażenia i uzbrojenia, a przede wszystkim przygotowanej pod kątem wojskowym kadry dowódczej i personelu specjalistycznego w ramach tworzącego się niemal równolegle MBP.

Departament WOP początkowo podlegał bezpośrednio I wiceministrowi obrony narodowej, a następnie II wiceministrowi ON. Na jego czele stał szef, któremu podlegało pięć wydziałów: Zwiadowczy, Operacyjno-Liniowy, Szkolenia Bojowego, Łączności, Ewidencji Personalnej oraz Sekcja Porozumiewawcza Konfliktów Granicznych i Przejściowych Punktów Kontrolnych. Analogicznie, w ramach poszczególnych okręgów wojskowych, powstały Wydziały WOP przy Dowództwach Okręgów Wojskowych, którym podlegały jednostki terenowe WOP, składające się z jedenastu Oddziałów WOP, pięćdziesięciu trzech Komend Odcinków oraz dwustu czterdziestu dziewięciu Strażnic Granicznych. Wydziały WOP miały strukturę analogiczną do Departamentu i dzieliły się na sekcje. Istotnym elementem struktury był odrębny pion nazywany Zwiadem WOP. Jego personel prowadził działalność operacyjną na terenie pogranicza, współpracując przy tym z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego oraz jego terenowymi odpowiednikami, czyli Wojewódzkimi i Powiatowymi Urzędami Bezpieczeństwa Publicznego. Początkowo organy Zwiadu WOP (wydziały, sekcje, referaty) ulokowano we wszystkich ogniwach organizacyjnych do Komend Odcinków włącznie. Z czasem pion zwiadu został także zorganizowany w strażnicach, gdzie powołano stanowisko zastępcy dowódcy strażnicy ds. zwiadu.

Dodatkowo w Oddziałach WOP były zorganizowane tzw. grupy manewrowe. Pełniły one podwójną funkcję – szkoleniową dla nowych roczników żołnierzy wcielanych do formacji i mobilnego odwodu, wykorzystywanego w czasie blokowania granicy, obław czy też walki z podziemiem niepodległościowym w rejonach przygranicznych. Jednocześnie WOP obsługiwał legalny ruch osobowy i towarowy prowadzony poprzez system drogowych, kolejowych, czy portowych granicznych placówek kontrolnych. Żołnierze sprawdzali na podstawie oficjalnych dokumentów kto wjeżdża lub wyjeżdża z kraju, a także co ze sobą przewozi. Od samego początku istnienia WOP stał się formacją, która odpowiadała za ograniczenie możliwości swobodnego wyjazdu obywateli z Polski ludowej. Paszportyzacja wprowadzona przez MBP zamknęła mieszkańców Polski w kraju o ustroju totalitarnym, w którym terror sowieckiego i rodzimego aparatu bezpieczeństwa był powszechny i niezwykle niebezpieczny, niszczący każdą oddolną inicjatywę, ale także swobody polityczne, naukowe, religijne czy osobiste. Jednocześnie popychał najbardziej zdeterminowanych Polaków do podejmowania niebezpiecznych ucieczek, nielegalnych z punktu widzenia komunistycznego prawa. Znaczna część z nich kończyła się zatrzymaniem uciekinierów i wieloletnimi karami więzienia lub obozu pracy, a czasem nawet śmiercią na skutek użycia przez żołnierzy WOP broni palnej.

Pierwszym szefem departamentu WOP w MON został sowiecki gen. bryg. Gwidon Czerwiński, który posiadał wieloletnie doświadczenie w służbie w Wojskach Pogranicznych ZSRS z okresu międzywojennego, a następnie dowodził jednostkami Armii Czerwonej w trakcie II wojny światowej. Do formacji oddelegowano też zaprawioną w walkach na froncie kadrę zawodową (oficerów i podoficerów) LWP oraz przeszkolonych żołnierzy służby zasadniczej (podoficerowie i szeregowi). Jednocześnie do WOP skierowano oficerów sowieckich z wojsk wewnętrznych oraz Armii Czerwonej, przekształconej w międzyczasie na Armię Sowiecką, jako głównych specjalistów w zakresie zabezpieczenia granic.

Proces przejmowania ochrony granicy od jednostek 2. Armii WP trwał do listopada 1945 r. Wzdłuż granic dyslokowano jedenaście Oddziałów WOP, których sztaby umieszczono w Sulikowie, a następnie Lubaniu Śląskim (1. Oddział WOP), Krośnie Odrzańskim (2.), Szczecinie (3.), Słupsku, a następnie Koszalinie (4.), Olsztynie, a następnie Kętrzynie (5.), Białymstoku (6.), Chełmie (7.), Przemyśle (8.), Nowym Sączu, a następnie Krakowie (9.), Rybniku (10.) i Kłodzku (11.). Dodatkowy oddział utworzono w 1946 r. w Sopocie i docelowo przeniesiono go do Gdańska (12.). W marcu 1946 r. utworzono w WOP Wydział Informacji, zajmujący się wewnętrzną inwigilacją żołnierzy WOP, a podporządkowany Głównemu Zarządowi Informacji WP. Formalnie prowadził on działania kontrwywiadowcze, choć przede wszystkim był elementem systemu represji wobec żołnierzy formacji, czego najlepszym przykładem jest choćby sprawa grupowej dezercji ze strażnicy WOP w Konarach z września 1946 r., dokonanej przez ppor. Jana Kajdę i jego podkomendnych. Zarówno wojskowi uciekinierzy, jak i ich cywilni pomocnicy, zostali surowo ukarani przez władze.

We wrześniu 1946 r. zlikwidowano Wydziały WOP przy Dowództwach Okręgów Korpusów. Wówczas Oddziały WOP podporządkowano bezpośrednio Departamentowi WOP. Jednocześnie w latach 1946–1947 na południowo-wschodnim odcinku granicy z ZSRS dostrzec można poważny kryzys. Pogranicze „płonie łunami pożarów”, jak to plastycznie ujmowali propagandyści z czasów PRL. Było to oczywiście związane z natężeniem działań terrorystycznych ze strony OUN-UPA. Ich ofiarami stali się również żołnierze WOP, broniący polskiej ludności cywilnej oraz szczelności granicy z Ukraińską Socjalistyczną Republiką Sowiecką. Przykładami takich zmagających, często o dramatycznym charakterze, są mordy dokonywane przez Ukraińców na żołnierzach strażnic WOP w Jasielu z 16 marca 1946 r., czy w trakcie zasadzki na patrol WOP pomiędzy Jabłonkami a Baligrodem z 1 kwietnia 1947 r. Żołnierze formacji starali się rozbijać ukraińskie organizacje, ale stosowali także odwet, zabijając członków UPA oraz ukraińską ludność cywilną.

[Czytaj artykuł Pawła Skubisza *Wojska Ochrony Pogranicza w systemie aparatu bezpieczeństwa PRL* na portalu przystanekhistoria.pl](#)

[Poprzedni Strona](#)

[Następny Strona](#)

Aparat bezpieczeństwa, Represje

Artykuł